

Posudek oponenta disertační práce Jiřího Jelínka

„Konstruované jazyky v literatuře“

předkládané v roce 2018 na Ústavu české literatury a komparistiky

I. Stručná charakteristika práce

Tématem práce jsou konstruované jazyky (konlangy) v literatuře, a to jak ty, jež ve fikčních textech manifestují svou systémovost, tak i virtuální, jen „načrtnuté“. Fenomén konlangů chce Jiří Jelínek předvést v celé jeho „současné šíři a výbojnosti, s některými výraznými historickými souvislostmi a také s možnými přesahy a vlivy“; ke snaze o téměř vyčerpávající, komplexní uchopení tématu vedla autora práce jak novost, resp. neprobádanost tématu v českém prostředí, tak i samotné nesnadno vymežitelné a ohraničitelné téma, jež se striktnímu ohraničení vzpírá. – Práce je vypracována promyšleně, formálně velmi pečlivě a za použití velkého počtu primární i sekundární literatury. Rozsah práce plně odpovídá standardu práce disertační.

II. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

Z **formálního** hlediska je práce na výborné úrovni, oceňuji dobrou stylistickou, gramatickou i pravopisnou úroveň a pečlivou redakci. Kritické čtení sice odhalí některé jazykové chyby, občasné vynechání slova („V pokračování se také s dalšími jazykovými hříčkami“, má asi být „se také *setkáme* s dalšími“, 5.10; „nyní přistupuji k na základě literárního druhu textů“, zač. kap. 6.1), dále spíše výjimečně chyby typu „zdokonalení [...] jazyka [...], aby lépe odpovídaly“ (5.11), překlepy („Plesl“ m. „Presl“ (pozn. 155); systémově se píše „mýtický“ (m. mytický) a v bibliografii nejsou obsaženy všechny citované práce (chybí např. Čadková); vzhledem k rozsahu práce jsou však tyto chyby zanedbatelné.

Práce se **sekundárními prameny** je suverénní, autor shromáždil a ku prospěchu své práce využil širokou škálu odborné literatury, a to napříč oborovým spekrem, což mu dovolilo všechny své teze, i ty marginálnější, smysluplně zakotvit v příslušném kontextu. Totéž platí pro citovanou a užitou literaturu primární: autor shromáždil cennou kolekci děl, v nichž se objevují konlangy; tato kolekce samozřejmě není (a nemůže být) úplná, je však, nakolik mohu soudit, plně vyvážená a postačující k pevnému usazení autorových tezí v literárněhistorické situaci.

Práce je **členěna** přehledně; autor si téma rozvrhuje do čtyř okruhů (podle „tvarové“ typologie pojednávaných konlangů), každému z nich věnuje jednu kapitolu; práci otevírá a uzavírá přehledný, s hlavním textem plně provázaný úvod a závěr.

Široké téma implikuje některé exkurzy (definice člověka vs. zvířete; experimentální poezie; genealogické, sémiotické, jazykové úvahy; konlangy aktuálního světa, jejich sociální a recepční dimenze aj.), jež jsou logicky provázané s hlavní výkladovou linií a dodávající celé práci zřetelnou čtenářskou přitažlivost. Tyto exkurzy samozřejmě vnášejí nebezpečí drobných a dílčích nepřesností: chápu je však jako nutný důsledek zpracování široké, z hlediska vědních disciplín (lingvistika, sémiotika, religionistika aj.) heterogenní látky. Širokost tématu má ovšem ještě jeden důsledek: u některých kapitol si nejsem jist jejich relevancí (kap. 3.10 o zvířecí řeči ve folkloru mluví jen o případech, kdy je tematizována, avšak nezazní, a tím se tedy vymyká tématu; kap. 5.11, pojmenovaná „Zdokonalení přirozených jazyků“, z poloviny pojednává o jazykových projektech aktuálního světa, z druhé poloviny o jazyce fikčním, ale nikoli zdokonalovaném (zmínit by bylo lze ještě

Křesadlovu *Obětinu*); kap. 5.14 „Jazyky sociálních kategorií“ opět pojednává spíše jen o světě aktuálním).

Vlastní přínos práce je evidentní: jak bylo zmíněno, jsou konlangy v české literárněvědné diskusi tématem novým (např. Česká literárněvědná bibliografie neviduje ani v článkové databázi žádnou položku s tímto tématem), Jelínkova práce je tedy průkopnická (a na vrub tohoto pionýrství lze pak přičíst některé ze zde zmíněných kontroverzí).

Dotazy k obhajobě

V práci nenacházím nic, co by bylo lze chápat jako věcnou či metodologicky vyvratitelnou chybu, nalézám zde ale několik bodů k diskusi. Prvním je sám pojem jazyka: je „konstruovaný jazyk“, jak je v práci pojednán, koherentní téma? Pojem „jazyka“ je zde pojat velmi široce, často nejde o jazyk v obvyklém (lingvistickém) slova smyslu („jazyky světa“; stvořitelický jazyk, jenž není zobrazen v kap. 4.5; „jazyk pohledů“, 5.16; u Strindberga „dlouhé paprsky ... tvořily na ubruse kabalistickou figuru“, 4.13), což by samo o sobě nevadilo (pojem jazyka lze samozřejmě chápat široce jako libovolný sémiotický systém), v kontextu dané práce si nejsem jist, nevybočuje-li se zde z proponovaného rámce. Obdobnou námitku by možná bylo možno vznést proti „jazyku“ tvořenému jediným slovem (*kuboá* u Hamsuna, kap. 4.13).

Další tři body jsou už relevantnější, protože se týkají literárního aspektu.

- 1) Jelínek napíná na samu mez pól „nejazykovosti“ (lettrismus, „text bez rozeznatelných znaků“ v kap. 6.14). Rozumím tomu, že právě tento pól je pro něj zajímavý, přece jen se ale vychyluje vyváženost práce, je-li zároveň opominuta „konstruovanost“ literárního jazyka, resp. možnost i tento jazyk číst jako jazyk konstruovaný (srov. např. slovníček českých výrazů ve sbírkách raných obrozenců, např. M. Z. Poláka). Pečlivý a přemýšlivý přístup J. Jelínka by neměl „přirozený jazyk“ tak fixně oddělovat od jazyka konstruovaného (tj. nedistancovat se tolik od pojmu „jazyková kreativita“, jež si vypůjčuje od P. Stockwella a ježž zmiňuje v úvodu, ovšem s obavou, že by se „bádání nad konstruovanými jazyky [...] odchýlilo od analýzy specifického jevu“ – to by se sice /částečně/ odchýlilo, ale ukotvilo by jej to v kontextu). Táž námitka formulovaná jako materiálová výhrada: v práci mi chybí větší pozornost věnovaná „nadsatu“ (Burgessův *Mechanický pomeranč*), jež by dobře sloužil jako přemostění od „klasických“ konlangů k různým literárním idiolektům. Zdá se mi, že určité polohy „jazykové kreativity“ jsou proponovanému tématu práce J. Jelínka blíže než některé jevy zmíněné v předchozím bodě o pojmu jazyka, ačkoli jim není věnována příliš pozornost, zatímco oněm věnována je.
- 2) Heterogenost popisovaného konstruovaného jazyka, zmíněná výše, zrcadlí fakt, že „konstruovaný jazyk“ je v jednotlivých dílech často strukturně jiným jevem (pásmo vypravěče či postav; motiv, téma; médium v *Mechanickém pomeranči*, ale též v básních v 6. kapitole), a má samozřejmě jinou funkci. Nabízí se pak otázka, co pojem „konlangu“ říká o textu, v němž je užít, jakožto uměleckém díle, a jakou mají konlangy v literárním textu funkci – tato otázka však v práci výrazněji nastolena není (což považuji za deficit). Jsou-li konlangy heterogenní z pohledu lingvistického, jsou z pohledu literárněvědného a z hlediska své funkce v textu heterogenní zcela zásadně; tato heterogenost by myslím měla být v textu více reflektována. Tak např. vidím rozdíl mezi Tolkienovým elfským jazykem a jazykem Holanovy „Modlitby kamene“ – v prvním případě text románu sugeruje čtenářovu možnost, ba nutnost vnímat elfštinu jako jazyk (a nakládat s ní tak), ve druhém jde o případ opačný: báseň sugeruje nutnost vnímat řečené jako specifickou fonetickou materii, v níž nemá smysl hledat jazykové znaky. A v jisté míře opět proti Holanovi i Tolkienovi stojí např. zmíněné „etologické romány“, kde sám

„konlang“ není ani tak „konlangem“, jako spíše pokusem co nejpřesněji onomatopoicky vystihnout zvuk zvířetem vydávaný, a může tedy sloužit spíše jako prostředek realistického vyjádření – což jistě není funkcí konlangu Tolkienova ani Holanova. (A související myšlenka: i samotné kategorie konlangů, jež Jelínek proponuje, je „nesystémová“ z hlediska literatury: „dystopické jazyky“ jsou pojaty podle žánru /ale proč pak ne jazyky fantastiky?/, jazyky zvířat podle postavy, jazyky poezie podle literárního druhu.)

- 3) Uvažoval Jiří Jelínek o jiné typologii konlangů, než je užitá typologie „tvarová“? Např. podle právě typologie jejich funkcí v literárním textu (od „realistické“ funkce etologických románů k radosti z /fikční/ filologie u Tolkiena atd.)?

III. Závěr

Předložená disertační práce podle mého soudu plně splňuje požadavky kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji k obhajobě a předběžně ji klasifikuji jako *prospěla*.

26. října 2018

Pavel Šidák